

1.1. ЖУРНАЛИСТ КАСБИЙ АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИГА ЗАМОНАВИЙ ЁНДОШУВЛАР

Режа:

1. Мустакиллик даври ўзбек журналистикасида касб одоби муаммосининг долзарблиги.
2. МДҲ давлатлари тажрибаларининг қиёсий таҳлили.
3. Жамиятда журналист шахсининг шаклланиши, касб этикасининг ўрни ва роли.

Асосий тушунчалар: этика, касб этикаси, ахлоқ, ахлоқ қоидалари, ахборот, ахлоқ кодекси, тамойил, халқаро тамойил., касбий бурч.

Мавзуу бўйича адабиётлар:

1. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кеча ва бугун.
http://trif.uz/article_view.php?id=375
2. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кеча ва бугун.
[http://trif.uz/article_view.php?id=375\[25.01.2017\]](http://trif.uz/article_view.php?id=375[25.01.2017])
3. <http://www.ifj.org/regions/asia-pacific/>
4. <http://www.michaelcoyne.com.au>
5. <http://www.michaelcoyne.com.au>

Касб этикаси-жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликлариiga нисбатан тадбиқ қиладиган касбий бурч, шаън, ор-номус, қадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши, шунингдек, ёшлар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маънавий-маърифий тус берадиган хулқ-атвор кодекси ҳам бўлиб, касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот, умумий ахлоқ қоида ва нормаларни турли касб хусусиятларини ҳисобга олиб, инсон онги ва қалбига тадбиқ этиш ҳамдир. Касб этикаси – касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот бўлиб, умумий ахлоқий тамойил ва нормаларни, турли касбларнинг хусусиятларини ҳисобга олиб, тадбиқ этишидан иборатдир. Касб этикаси-жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликлариiga нисбатан тадбиқ қиладиган, касбий бурч, шаън, ор-номус, қадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий ахлоқнинг кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши. Касб этикаси атамаси кишилар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маърифий тус берадиган хулқ-атвор кодексидир, дейиш ҳам мумкин. Касб этикаси умумий этиканинг бир қисми бўлиб, ҳар қандай алоҳида, маҳсус, конкрет нарса сингари умумий нарсадан фақат ўзига хос шакл ўзгариши билангина эмас, балки умумий нарсани ўз ичига ололмайдиган ўзигагина хос жиҳати билан бойроқдир. Умумун, касб этикаси барча учун бирдек тааллуқли бўлмаган, балки муайян касб эгаларигагина тегишли ижтимоий хулқ-атвор қоидалари, меъёрлариidir. Журналистикада касб этикаси аввало журналистнинг воқеани ёритишда унга қайси нуқтаи назар билан ёндашиши ва оммага уни тақдим этишда холислик критерияларини ажратиб олиши билан белгиланади.

Бугунги кунда журналистикада конвергенция шароитида журналистлар олдига касбий ахлоқ меъёрлариға риоя этишдек мастьулият юкландади. Бир кўринишда арзимасдек туюлган бу масала фан-техника ривожида холис ахборот тарқатиш, қалбаки суратларнинг пайдо бўлиши, шахсий даҳлизизликка риоя этилмаган ҳолда инсон нафсониятига тегиш, унинг рухсатисиз фотосуратини ОАВда чоп этиш, зиддиятли вазиятлар курбони ва гувоҳлари суратларини беруҳсат омма эътиборига ҳавола этиш ҳолатларининг кўпайиши натижасида янада долзарблашмоқда. Чунки журналист ва фотожурналист гўёки ҳаваскор сифатида тезкор воқеаларни қийин вазиятларда ҳам телефон ҳаттоки камералар орқали суратга олиб, ўз аудиториясиغا тақдим этишмоқда. Фотожурналист Микаэл Конъенинг фикрига кўра, ахлоқ меъёрлариға риоя этилиши фотожурналистнинг таҳририятда ишлаш ёки ишламаслиги билан боғлиқ. Чунки “аксарият газеталар, агентликлар, журналлар ўзларининг ишчи ходимлари ва фотожурналистлари билан шартнома тузиб, унга қатъий риоя этишни талаб этишади. Кутилмаган манипуляциядан улар биргина расм орқали манфаатдор. Янгилик агентликлари эса қаҳрамонларнинг суратларини уларнинг рухсати билан олишади, бу расмлар кейинчалик улар учун далил вазифасини ўтайди. Янгилик гуруҳлари асосан маблағ йиғиши билан шуғулланади. Шунинг учун улар маҳсус фотожурналист ёллашмайди. Фотожурналист ёллаш билан боғлиқ муаммо шундаки бу кўпгина маблағ талаб қиласди”¹.

Расмларни турли мақсадларни кўзлаб ўзгартириш, яъни фотошоп қилиш этика меъёрлариға зид ҳисобланади. Суратларнинг асл қўринишини ўзгартириб оммага тақдим қилиш очик ойдин халқни алдашдир. Бугунги кунда турли давлатларнинг ахлоқ кодексларида фотосуратни қайта ишлашнинг ўзига хос меъёрлари қабул қилинган. Буларда: томошабинни жалб қилиш, чалғитиш, мувофиқлаштириш ҳосил қилиш аҳамиятли. Фойдаланилган ранглар минимал даражада бўлиши лозим.

Журналистиканинг бошқа йўналишларида ҳам ахлоқ нормалариға риоя этиш муҳимдир. Асрлар давомида шаклланиб келган ушбу қоидалар аввало журналистлар томонидан ўз аудиторияси манфаатлариға зид бўлмаган ҳолда фаолият олиб боришни тақозо этади.

Бугунги кунда ОАВ ўз-ўзларини назорат қилиш учун ўз таҳририятлари ахлоқ кодексларига қўйидаги бандларни киритишимоқда. Бу:

Аниқлик;

Жавоб бериш имконияти;

Шахсий даҳлизизлик;

Таъқиб қилмаслик;

Болаларнинг жинсий зўравонлиги ёки шунга ўхшаш жиноий ишларни ёритишида уларга жисмоний ва руҳий зиён етказмаслик;

Касалхоналар, адапдация марказларида даволанаётган шахсларни ёритишида уларга зиён етказмаслик

Жиноий ишларни ёритишда “айбизизлик презумцияси”га амал қилиш;
Яширин йўллар билан ахборот олишдан қочиш;
Жинсий зўравонлик курбонларининг уларнинг рзилигисиз исм-шарифларини бермаслик;
Камситилишга йўл қўймаслик;
Бизнесни ёритишда унин сирларини эгасининг розилигисиз ошкор этмаслик;
Ахборот манбасини муҳофаза қилиш;
Жиноятчиларга ахборот учун ҳақ тўламаслик ва ҳоказо².

Шу билан биргаликда қатор мамлакатларда бевосита давлат томонидан ОАВ ходимлари фаолиятини назорат қилувчи органлар ҳам мавжуддир. Масалан, Буюк Британияда Матбуотга шикоятлар кенгаши ҳар йили 3000 га яқин фойдаланувчилардан оммавий ахборот воситаларида бериладиган материаллардан норозигарчилик характеристига эга бўлган шикоятларни қабул қиласди. Германияда матбуот кенгаши ҳам худди шу вазифани бажаради ва шикоятларнинг учдан икки қисми дастлабки босқичлардаёқ ҳал қилинади. Ахборот маданиятининг ижтимоий-сиёсий, миллий, маънавий-маърифий, ҳуқуқий, фалсафий, эътиқодий, иқтисодий, умуминсоний аспектлари ҳақида биринчи навбатда, ахборот маданиятини шакллантирувчи бош субъект – журналист қайгуриши керак.

Мамлакатимизда Республика журналистлари касбий ахлоқ кодексини қабул қилиш учун бир неча маротаба уринишлар бўлди. Аксарият таклиф этилаётган касб ахлоқи кодекслари ўзида миллий қадриятларимиз ва менталитетимиз тамойилларини акс эттирганлиги учун қабул қилинмади. 2013 йилдан бошлаб ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, Журналистлар ижодий уюшмаси, Журналистларни қайта тайёрлаш маркази ҳамкорлигига “Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси кодекси”ни ишлаб чиқиши ва қабул қилиш учун ҳаракат бошланди. 2019 йил ноябрда Ўзбекистон журналистлари касб этика кодекси қабул қилинди. Мазкур Кодексни тайёрлашда халқаро тажрибалардан, хусусан, касб кодекслари ва шу сингари ҳужжатлардан, шунингдек Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-куватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди томонидан ишлаб чиқилган “Босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ-одоб кодекси”дан ҳамда кўп йиллик шахсий тажрибадан фойдаланилди. Кодекс Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (БМТ Бош Ассамблеяси, 1948 йил), Журналистикада касб этикаси халқаро принциплари (ЮНЕСКО, 1983 йил), Журналистлар одоб-ахлоқи принциплари халқаро декларацияси (Халқаро журналистлар федерациясининг конгресси, 1954 йил) ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда қонунчилиги инобатга олинган ҳолда ишлаб чиқилди. Кодекс журналистлар ва барча оммавий ахборот воситалари ходимлари ўз касб мажбуриятларини бажаришда риоя этиши шарт бўлган маънавий-ахлоқий йўналишларни белгилайди³.

Хар қандай шароитда ҳам ахлоқий меъёрларга риоя қилиш лозим. Бунда яширин видео камера, диктофон ёрдамида ғаразли материаллар тайёрлаш, шахснинг ахборот бериш ёки бермаслик ҳуқуқига дахл қилиш, интернет материалларидан фойдаланганда муаллиф ёки сұхбатдош манфаатларини инобатта олмаслик ва бошқа негатив ҳолаттар объектнинг нафсониятига тегиши билан бир вақтда журналистнинг, қолаверса, у фаолият қўрсатаётган ОАВ обрўсига путур етказиши ҳам мумкин. Иқтисодий томондан олиб қарайдиган бўлсак, журналист тайёрлаган материал у фаолият қўрсатаётган нашр ёки бошқа ОАВнинг истеъмолчиларга тақдим этадиган маҳсулотидир. Бу маҳсулотнинг сифатли ва самарали бўлиши ОАВнинг ҳар томонлама мавқеи ошишига ва аксинча нуфузи тушишига олиб келади. Шу сабабдан ҳам ҳар бир журналист материал тайёрлашда ўз зиммасида юридик, иқтисодий ҳамда инсонийлик нуқтаи назаридан жавобгарликни ҳис қилиши керак.

Этика қоидалари бугунги кунда ахборот бозорида асосий муҳим роль ўйнайди. Журналист фаолияти ҳеч қачон расмий ахлоқ меъёрлари томонидан бошқарилмайди. Бунинг учун ОАВ соҳасида қабул қилинган қонунлар мавжуд. Этика қоидаларига риоя этиш эса аввало журналистнинг маданияти, интеллектуал даражаси, вижданан иш тутиши билан узвий боғлиқдир.

Бугунги кунда юртимизда ахборот соҳасини ислоҳ этиш, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлашга катта эътибор қаратилаяпти. Бунинг учун зарур ташкилий-ҳуқуқий пойdevor яратилиб, у замон талаблари асосида такомиллаштириб борилмоқда. Шубҳасиз, кенг шарт-шароитлар қалам аҳли зиммасига янада катта ва шарафли масъулият юклайди. Мазкур фаолиятни профессионализм тамойиллари асосида амалга оширишда эса нафақат қонунчилик, балки одоб-ахлоқ меъёрларига риоя этиш ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Зоро, журналистнинг асосий вазифаси мамлакатда рўёбга чиқарилаётган қўламли ислоҳотларни кенг ва холис ёритиш, фуқароларнинг масс-медиага бўлган ишончини мустаҳкамлашдан иборат.

Савол ва топшириқлар

1. Умумий этика ва касб этикасининг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари нималарда кўринади? Этика, касб этикаси қандай таърифланади?
2. Журналист касб этикасининг бошқа касб этикаларидан фарқи нимада?
3. Касбий ахлоқ масалаларига замонавий ёндошувлар.